

دونیانی دولاندیدان سونرا تبریز - دوکتور رضا براهنی / چنوارین: دوکتور علی قره‌جملو

منی یاخشی تانیبانلار بئله گومان ائلیرلرکی من بیرنفرم، بئله‌جهه‌ده فکر ائلیرلرکی منیم تبریزیم ده بیر شهردیر. ایلک باشلاردا، منه اوْنۇ گۈرە بىلەمەجەگىمدىن ياخىنراقدى. اوْزومون بير پارچاسى ايدي و ھله، من ايله محيط سورتىنده ايکى بە بولۇنمەميشىدى. البتە رحم ائلەمە دن توپراگى گۈزە سرپىن پايزى يېللرى واردى و ائوين قاپىسىنى آچاندا قارى كۆكىسونەمچىك دىكىكەلن چتىن قىش آيىلارى. يا سەن چوخ كوله ايدىن يادا قار سرکش و اوچا. سونرا دا بىريسىلىنده كورك يوْلا دوشىرى، سەن ائو قاپىسىندان، داركوجەن گچىپ باز ارچاپا يېتىشىسن دىبىه يوْلا آچاردى؛ مدرسەدن دۇننە گۈزۈنون ايشىغى قالمازدى، چونكۇ قارا ووران گۈنش گۈزۈنون ايشىغىنى آلاردى. بارى آرادا فاصلە دە يوچ ايدى آدام قاتىسىن گۈرۈپ دئىسىن: بو ارك قالاسى، بو گۈمى مسجد، بو گلستان بااغى، بو گجىل قاپىسى، بو شام قازان، بو سىدەحزمە، بو صاحب الامير، بو عىنالى و الاخر. سونرا لار باشا دوشىوم كى شهرە نە قدر ظلم ائلەميشم. فقط بعضى اىلىر، بعضى حركەتلەر وار ايدى. مثلاً سحرچاغى تىزىن چوخور باشىندا - هم مدرسه اوچون رضایت نامە كاغاذى يازارن هم ده "شاوا" قېرىستانلىغىنما آپارىيان اولۇرلەن كەنلىرىنى اۋلۇ صاحب لرىنه وئرن - آتامىن خالاوجلوسو، على اكىرىن ماغازاسى قاباگىندا دوردو غومدا مندە كى حس بو ايدى كى بونلار يعنى ائله بو. بير ده مثلاً چوخ بالاجالىغىمدا، آتامىن آياغىنداكى مىخچاجاق، و بير ائله ده مىزى، سحر تىزىن آتام و بؤۈك قارداشىم ايلە "قوْقاباشى" يىندان "وازال" جاق كىڭىردىم. آتام "وازال" دا چاي كرخاناسىندا ايشلەردى. كرخانا مودورونون وئرىدىگى اورەك بولاندىران بير وظيفىسى ده واردى. بئله كى، كرخانا تعطىلى اولاندا معذرت اىستىئىن كىمى، كرخانا قاپىسىندا دوراردى ايشچىلەرین جىيلرىنى آختاراردى كى چاي جوبوتەمىسىنلار. اوردان اشىگە چىخدىغىمىزدا چۈل "لالە" و "راواسان" جاق اوزاناردى. سونرا لارى هامىسى، هم گۆللىرین، هم ده بادام، ارىيک، امرود آلما آغاچلارينىن گۈزەلىك لرى، "كمىنلى" يولونوندا و يا "وادى رحمت" قېرىستانلىغى نىن قارنىندا يوْخ اولوب گىتتىلە. ايندى اگر قابىناتامىن قېرى اوستوندن دۈردونجو سىرانىن اورتا لارىندا باخساز، آشاغىلاردا ۱۳۲۰ - اينچى ايلين چاي كرخاناسىنین قاپىنىلارىنى، و سونرا ماشىن سازى، تراكتور سازى و او اوزاقلاردا چوخ اوزاقلاردا "سازمانى ائولە" يېنى و حتى بلکە دە اىكى طرفلى يوولو و بوتون او دۈورە بو دۈورە "نصف راه" دا گۈرە بىلەسىز. ائله باخ بىو يولان "رازەھاى سرزمىن من" يېن شخصىت لرى اوزلارىنى رومانىن سونونا چاتىرىماق اوچون "كەندوان" سارى يوْلا دوشىول؛ بلکە اسفندىار، سەھراب و ناصرى ايتىرمىش تەھىئە ناصرىنىن قېرى اوستونە يېتىش سېنلار، او داغ دۈشۈندن گۈرۈرن، او دىك، قۇرخولو و طبىعى ائولەرین اتهكىنە رومانىن سۇن صفحەلەرىنە ياتان ناصىرلەن. سونرا لارى بىر نىچە ايل قاباق اشىتىيم خالق - گومان ائلەيپىلەر دوغۇرۇداندا بىلەپىرى وارمىش - دوغۇرۇداندا تەھىئەن تۈرەتىنلىرى زىارتىنە، داغىن معجزە مەجسىمەرىنин آياغىنا گىنگىرلار؛ حال بىك مىن ايل قاباق كى شاھنامە ده اولان "سمنگان"لى تەھىئە نىن "رازەھاى سرزمىن من" يېن كەندوان بىنا گچىشى، بىر نىچە ايل بوندان قاباق، او دا فقط كاغاز اوستوندە اوْلۇبدۇر. بوردا دا ائله بىل كى خالق اسکى گىزلىن جاق يېزلىرى آختارىرلار.

آما "نصف راه" دى، اورادن "لالە" و "راواسان" (آتامىن آنادان اولدۇغو گند) يېن قولاغى دىبىيىن، ايندى ده بؤۈك جادە "اوسكۇ" و "سردرى" طرفينە بورو لور و بىردىن بىرە، او اشاغى لاردا اطرافداكى باغلار؛ و اوستارىدە دە هر شئى قىزىل رىنگىنە... بورالاردا پايزى داها تىزراق گلار. اوزومەرى دەن چاق پايزى گلېپ چاتار، بعضاً دە اوزومەمىشىن پايزى يېتىش. ايندى آغاچ بوتاغلارىنин آراسىندا اسەن يېل ائله بىل كى مېنلىرچە گۈرۈنمەن قولاclarin دېبىنە قىزىل گوشوارالارى تىزىدىر. اوزاقلار، قىزىل لېرەلىرىن دىنلىرى دىر، گۈك، آچىق ياشىل..... بولۇد پارچالارى شكىل سىز و قاواراسىز... (۱) البتە بىز او چاي - قارىشىدیران كرخاناسىنا گەندىن زمانلار كرخانا نىچە ايل قاباق جادان روسلارين ايش غالىيندان اۋتۇر باغانلىميشىدى. حتى بعضاً فرقەنин يېخىلىشىندا سونرا، آتامىن "راواسان" داكى آنادان اولدۇغو ائوپىنلىن بالاخاناسىندا هم گۈچەلەر كەندىن اطرافىنداكى قورتىلارين سىسىنى اشىيردىن، هم دە سرپىن سۈپۈتلەرین آراسىندا اوپۇيان گۆللىرىنى شەھەد ايلە حس ائدرىدىن و گۈنئىدىن - مىانداب، ماراغا، ماھابادان چاپا - چاپا گلن، كەچ قالىقلارىندا، اطراف كەندلىرى اوپىاندېراراق كەچن كامىونلارين اوزانان خىر ياتى سىللەرىنى اشىيردىن. ۱۳۲۸ - دە بىر دە سىيار خاراز كىمى "راواسان" گىتتىم. بىر آز عطىر، پودور و كرئم ايلە. هامىسىنى دا آنادان آليغىم ۸ تۇمن ايلە آلمىشىدىم. خالا و آتامىن بؤۈك آناسى بىو خىرت - بىر تىلاردان اللرىندان گلەتكەچەدىلار. گون اورتا دان سونرا شەھە طرف يوْلا دوشىوم. ياز ايدى. يوْلا بىر يېسەن داشقا سىينا يادا ائشىشەگىنە مىنھەم دوشۇنور دوم، اولمادى. او كامىونلارين

بىرى خارىلدايا - خارىلدايا گلىرىدى. دايىانديم، ايلكىن دورمادى آمما بوز قدم او زاقلىقىدا دوردو. قاچدىم كى مىنەم. ايکى نفر كاميوندا او تورموشىدۇلار. او تۈزبىش ياشلاريندا. گولوردول. دئليلر گل اوستە. دۈرت تومن نقد پولوم واردى، بىرده بۇيۇنۇدا ساللانان اوْ صانديقچا كىمى شئى. دۈورو بريمە باخديم. ايکى بوز قدم اوْ طرفلىقىدا ئىله اوْ يىشىن دوشىمۇش چاي كرخاناسى ايدى. كاميونا مىنەمەيم. ايندى دە بىلميرم نېيە. تىرىز و اطرافى مرداد آيىندا چوخ ايسىتى او لار. اوردان "ميردە شيرخانا" چوخورونا جاق پىيادا، بعضًا دە داشقا ايله گلدىم. ائوه چاتندىقىدان سونرا خاراز صانديقچاسىين قاپىسىنى آچدىم. بازار آغزىندا حوصلە ايله سئچىپ آدىغىم الوان آرواد بزمكلىرى، عطىلار و اريمىش كرئيلر سئچىرىلى غووغاسى صاندىقىدان اشىيگە تپدى. مىم عطىرە او لان گئرچىك عشقىم دە ئىله اوْ سئھىرلى غووغادان باشلاندى. آمما اوْ گنج خارازىن دا دۇسيھى همىشە ليك باغانلىدى.

"تىرىزلى شىمس" يەن بىر سۆزو وار دئىيپ] اما اوْنۇن او زوندن چوخراق منىم اوچون گچىرى دىر: "بىر دوست گۆزو گۈرمىك اوچون، مىن دشمن گۆزو گۈرمىك گىرك". ايكىنجى دونيا ساواشى باره دە اوئىلار تارىخ كتابى، رومان، شعر او خويوب، يوزلر فيلم گۈرمۇش. آمما حقىقت بودور كى ياخشى دوشوننە گۈرورم ايكىنجى دونيا ساواشى تىرىزىن اوْ "ميردە شيرخانا چوخورو" ندان باشلادى، آمما بو آچىق حقىقىت انلاماق اوچون گرگ كى دونيانىن دۈورمىسىنى دولاپىدىم، "بىر دشمن گۆزو" گۈرئىدىم. دونيانىن دۈورمىسىنى گۈرمىش كى تىرىزى ياخشىراق تانىيام. تعصب مسئله سى دئىيل. آنادان او لۇغۇ يېرە دۈنمەين دونيانى گۈرمىبىدىر، داها دوغروسو انادان او لمابىدىر. آمما بونو اوْ ايلك گۈنلەدە باشا دوشىك او لماز. آدامىن شعورونون قد دۇرەمىسى دېير! بىر دويغۇ اور مگىن آلتىندا معدنەين اوستوندە مارىغا ياتىپ قالار. ائلهجه انتظار چك و قالار. او زاماندا قدر كى دونيانى گىزىپ دو لانقاق، آدام لارينى تجربە انتكم، آدامىن اللرينى قالخىزىپ اوْ دويغۇنون اوستونە قوياڭار. ائركى دە او لىسان اوْ ايکى جانلىيغى حس اندىرسن. معناسى او لماسا دا يوخارىراق معنا تاپار. او نۇن اوچون بىردىن بىرە فوران ائلر و سن او زووئى اوْن دفعە كىچىلدىپ، آتمىش ياشىندا او لىسان دا آلتى ياشىندا او لارسان، ١٣٢ - نىن يازىندا. و بىردىن بىرە آنانىن داشقا آتى، باشى تۇربادا او لა - او لَا، وقف ئوينىن طۇولە قاپىسىنى چەسى ايله آچار و اشىيگە قاچار. حيط قاپىسى باغلى او لدوغۇندا، چوخور وقف حيطىنин دۈورمىسىنە دالىلار كىيمى قاچار و آخرىدە حيطىن بىر بوجاغىندا، "ميرزا رفيع" باغىنин دووارى دىبىنە دورار. بىز بىرتىق "پىنجرە كاغاز" يىندان، آياغىمىزدا تومان، قۇرخا - قۇرخا يازىق آتا بالاخارىق و ايکى عبارت؛ "قېیستان حيطى" كى ئىله او توردوغۇن وقف ئوئى دىر و "پىنجرە كاغازى" (سیناندا چىرىش ايله پىنجرە يە يايپىشىرىپلان غازىت و ياسامان كاغازى)، ذهن دە قازىلار و سونرا بؤيوك ننه عىنىأ او زو او زونو آتمىش بىر اىتدائى "انا اركىل" كىيمى هامىنى حيط قاپىسى يىندان اشىيگە چىخاردار، آت او ردا قالار. بؤيوك ننه هامىنى و قۇنشولارى او تور قىرخ پىللە آشاغىيا اينەن چىشمەيە آپارار و قاپنى داليدان باغلار كى، آت ايکىجى دونيا ساواشى و تىرىزىن گۈرى قولولتولرىنى تك باشىنا اشىتىسىن.

سونرا هەنج بىر سىن صدا يو خدور. آنبار قاپىسىنى آچارلار و هامى اشىيگە چىخار؛ سونالار مكزىكلى "رىوراي" يەن تابلو لارينى گۈردىكە، كتابلاردا، اروپا و أمريكا موزھەرىنە، تازادان يادووا دوشىر، چونكى سىنин آتان و اوْ بىرى آتالار، بىر بىر، بىر بىر نىن يانىندا، چوخورون اوستوندن اللرينى داليدان يا قاباكان حلقەمەيىب، سونالار اىكى نسل ايشچى و آيدىن نىن باشلارينا قويۇوقلارى ايشچى كېپى لرلە آشاغى اينەرلر، معلوم او لار "صلح" او لموش و هفتە لردىر سربازلار و افسىرلار قارا ياخا پالتلارلا كىزلىن يوللاردان قاچىبىمىشلار. هامى داما چىخار، يانداكى بؤيوك باغىن گۈى او زونه او زانان آغ سۈبۈت آغاچلارينىن دالىندا يېرى يېلىنىكا (روس داشقاسى) لارى چىن او جا و كۆك ماجار آتالارى گۈرونونر. اونلار تىرىز داشقالارينىن نىچە برابرى دىرلر. بىلھىسەنە گلىرلە، سونرا هامى جسارت ائدير، سىنە اونلارين يانىندا چوخوردان اشىيگە چىخىرسان كى "قرآاغاج" و "منج" دۈرت يولوندا اجنبى قوشۇنلارينىن شەھەر كىرەھەرىنە شاهد او لاسان. بعضى لرى شهرىن او ز آداملارينا بىز بىرلە، بىر آز دا قورخىمۇش، بعضى لرىنىن قىزىل دىشلىرى يوْغۇن بو غلارى ئىتىندا پارىلدايا. تانكىلار گلىر و بو همان مشھور ٢٠ شەھىپور دىر. هامى سىنەن بىر آتاسى وار، گۆزو، قاشى، ساچى و بوغلارى قارا دىر. عكسىنى تام بىر احتىملا كىتىرىلار و سن الىدىن توتان آنانىن او رەمگىنەن سىنەنى اشىتىپىرسن، باشىندا كېپى تاماشا ئىلير و "كۆھنە حامام كۆھنە تاس؟" و قاپىدىرسان همان مىردەشىرخانا چوخورو و وقف ئوينىن، نىچە ايدىن سونرا دۇندوبىون كىمى. سونراكى ايللەر هارا گىتنىن گىنەدە اور ايا دئونورسون و حتى ايندى ٧٤-نجى يەلده آنانىن اولۇمۇندىن سونرا دۇنورسون و گۈرورسون كى آتان بىر نىچە روس سالداتى ايلە وقف حيطىنە كىرىپ لر و بؤيوك نەنە تەمسىر كى سىنە مىتەككەنى آنانىن شەنسى و تومانى آلتىنا سوْخسون و اوستوندىن او ز رنگ روپى كەتمىش يېلىنى دە كەتىسىن چادراسىنى دا باشىنا اورتىسون. سالداتلار دالانايە يېتىشىپ اوتاغا باش وور انا كىمىن، بؤيوك نەنە آنادان ئىله بىر ايکى جانلى آرواد دوز مەلتەمىش كى حتى لاپ قىرخ

ایل آروادسیز قالان ارکک بئله او زونه با خماغا ر غبت ائله مز. سونرا لار سیمیشکا چیدادیغین زامان او ترسه "ماتیشکا" کلمه‌سینین يادينا دوشرسن و حیطه آخان چشمەنین سو کاساسینى يادووا سالارسان. آنان او سو کاساسینى او کلمه‌نى سۈپلەن روس سرپازىنین الىنه وئرمۇر و روسون گولمەبى توئار و قىزىل دىشلىرى ئاشىگە چىخار. آنا ايگەلەنميش سويو اونۇن آغزىنین قاباغىنا توئار كى ايچسىن و ائله گوستره ر كى مىلا او کلمەنин معناسىنى باشما دوشمه يېب. روس سوسيال - دئموکراتلارينين معروف "ايىكرا" قىزىلى گيزلىنجە تېرىز يولو اپله روسييە گىدرميش؛ او زمان ستارخان روس قونسولونا دئىيردى من روس پرچمى ئىتىبا گىتمەرم و يېتىدى سىگىز دؤولتىن ده ايران پرچمى ئاتىنا گلمەسىنى اىستىر. تېرىز بؤويك آرواد و كىشى چوخ گوروبىدۇر امما ستارخان دان بؤويونو گۈرمەبىب. مسئله بودوركى بىر كىشى نىن غيرتى نئجە بىر اولكەنин بايراغىنى ان حساس لحظەدە اۆز جانىنا و روحونا دولاپىر. و نىبە انسان ستارسیز تېرىزىن كوجە بازارىندان حتى ذهنىدە و خىاليىدا بئله گەچەيلمیر؟ چو خوردان اشىگە چىخاندا او طرفىندە مىشۇرۇتە تارىخىنин بىر قىسمتى او لان "ويجويه" محلەسىنە گىزىدە، يو طرفىندەن "كېچىل قاپىسى" نا گلىرىك كى بېزىم و بېزىن سونرا كى نىسلەردە "كېچىل دانشگاهى" يىندان فارغ التحصىل اولانلار گرچك تېرىزلى سايىلىرىدى. فارغ التحصىل اولدوقدان سونرا، داها هەچ بىر دئۇ و ھيولادان قورخماياجاقدىر. ميوه، گۈئى، خشكبار ساتانلاربور دادىر. قوش ساتانلار، بىر ابىكى يوخ، اون لارجا قوش ساتان و ھەمىشە لىك قوناقلارى اولان قوشلارى و قوش بازىلارى و توک رنگى و قوش سىسى و قوشلار آدى، تصادفى و يوموشاق اپك كلمەلر و ھامىسى اوشاق كىمى و آرواد كىمى. من "آواز كشتىگان" رمانىنین بعضى صحيفەلىرىنى يازماق اوچۇن ايلك اۋۇزوم بورنگ و بو سىلەر پادۇو لايدىم سونرا دوستوم "مجيد سيف الدينى" دن كۆمك اىستىدېم. "كېچىل" يىن يايقىن بىر ويرانلىق اىبىي وار "پىرو پارامائى" و "ماكاندوئى" دا او لان شەھرلەرين قارىشىغى، آمما اىكى سىندىن ده ماراقلى، قوجا كىشى لر ھامىسى "بورخس" كىمى. زمان و ياشامىن پېچاقلار، انحراف لار عشق لر، جنایت و خيانىتلار، جىب كىنلار، شىركەئىش لر و تازا كۇھنە خىرت - بېرت، معرکە توتمالار، اوغرولوق مال ساتمالار و بۇتون معتادلىق لارين سىرگى لەنمەرلى يېر "اپاردى" * دىل او نۇن آياغىنین توزونا بئله چاتماز. و كروان ساراي لار آن قوجا ھشترخانلارى اپله، كروان سارالاردان اشىكىدەكى بورخس لرلە ياشىت، قارماشىق و ماراقلى، كەنلى لرىن و لوتوپ لارين پاتوغو و بىر گون اللرينه دۇر دوشمه يى گۈزلە يىن او توراراق و يا آياق اوستە دۈرە گۈرەن نوچەلر؛ و ھامى يابى او وۇ پېشىنەدە - او خوموش و شەھرى دن كىنلى، سرباز، يئرلى و يابانجى يە ۋەر. فکر ئەلەن كى "پورش" مدرسىنىن گىتىمك اوچۇن، مدرسە اوشاغى گرک بور مجموعەن گەچەيدى. "پورش" ده ھامى تەرىزىم ايدى. بېز او نەلارين اىچىنە قارىشىب عذاب چىرىدىك. بېزى "حاج محمد على بادامچى" نىن او غلو بور مدرسىم گۈندرىمىشىدە. او بېر طرفدن آتامىزىن پوللو تانىشى و بېر طرفدن ده "خىابانى" نىن ان ياخىن يولداشى ايدى و سەن مىرىدەشىرخانا چو خورونون كەرتىن كەرە سى ايندى اوستاندارىن اوغلو، لشگەر فرماندەن ئىن اوغلو، دادگەسترى رئىسى نىن او غلو و شەھربانى رئىسى نىن اوغلو و او بېرى دولتلى اوشاقلارلا هم كلاس ايدىن. هم معلمەر هم ده دوپۇتلى اوشاقلارى سىن ووراردى و سەن ده اونلارى و وراردون. البتە پىس يېرە دېيىلدى.

چو خوردان پورشە، پارىزىن پارىسە كىمى ايدى. سرمایە يە قارشى كىنە دويغۇسو نە ماركس، انگلەن و لەنینى او خوماقلا وجودا گەلەمىش ايدى، نە دە ملکم اىكىس و كاسترۇنۇ چەگوارانىن ميراثى ايدى. بونلارى او خودوقدان سونرا آتلايا بىلىرسن كى او مدرسىنىن مەحصۇلۇ ايدى. ساعات اون اىكى دە سرعتىن بازارىن آراسىندا ئاتانىن اورادا حاجى قادان نىن كەخاناسىندا چاى لارى المېب چىكىب، پاكاتلادىغى تىيمچەلىرىن بېرىنە گۈندرىدىك. تازا دان مدرسە يە دۇنردىن و ساعات دۇر دە گىنە دە تىيمچە يە دا بېر باشقۇ تىيمچە گۈندرىدىن. مەnim بازاردان تەجربىم او اپللەر قاپىدىر و اورانىن مختالىق پېرلەرنىدە ايشلە دېگىم اوچۇن، او دانىشماق سەنتىنەن روحونو، ايش و آليم ساتىيما، لىيش و ئەرىش تجارت و بورزو زاچى يە او لان كېنەم، ائله او "امير" بازارى آغزىندا تا، "قورو چاى" كەنارىنچاچ مندە قاپىر. ماراقلى بېر بازار ايدى آمما منىم كىمىن تازا گەنجىن بۇتون اوپۇن ساعاتىنى چىكىلەز بېر ايشىكەنچە اپله مەندىن آلاردى. آمما گەنگەرچك بودور كى آدام آخاق اولمەلى دېر كى هەمىشەليگىنە بازاردا قالسىن. ھامى گەچەمىشىدى من دە گەنگەرچىدىم، او عظمتىلى و قارماشىق پېردىن "ماركوبولو" ، "حمدالله مستوفى" ، "تاورنىيە" ، "شاردىن" ، "پىسوعى" كېشىشلىرى و فرانسەلى "مسیو فلاندىن" و روسلىار، "خاطرات و خطرات" يى يازان ھايت، انكلىسلىر آمرىيكانىن نظامى مستشارلارى گەچەمىش دېلىر. اون لار دار كەچەلىرىن گىزلىن قارانلىق و آيرى بويرو باجاسىندا بازارا گىرىپ چىخماق اولوردو. ياس گۇنلىرى بازارىن ان قالابالىق گۇنلارى ايدى و من رنگ، اىبي، و بؤويوك قالابالىق جماعتلىرىن توپلۇچاق حالتىنى ايلك دفعە او اوغا سقلى فرشچى تىيمچەلىرىنە گۈردىم، زنجىر، گۈز ياشى، لوت و قىزار مىش ائر كى سىنەلەر، تېرىز و خوى قالى لارينىن بېش، يېتىدى و دوقۇز باليق مەنلىرى اپله قارشىلىقلى بېر اونس و انطباق دا گۈرونوردو. گۈز گۈرە نەجك گۈز دېرەنلىرى و نفس بۇرۇلمازدى. سونرا لار جلال آل احمدىن "خسى در مېقات" داکى "صفا" و "مروه" بخشىنى او خودۇ غۇمدا گۈرۈم كى يازى گۈز مەلدى، آمما غېرىبە دېيىلدى،

چونکو او گۆزلری اوندان قاباق اۇز گۆزومله او اوجا سقفلارین آلتىندا گۈرمۇشduom. يولون قىلىغىنى ياخشى تاپمىشىديم، "امير بازارى"، "دەلە زەن" و "صفى" بازارىندان "جىمعە مسجد"ين اطرا فىندان او زومو نىجه تىز ايش بىئىنه و يا "پوروش" و سونرادان "لەمان" نا يېتىرم. يازىپلاركى شرق بازارينين هاواسى خەدىرى. آمما گىرك اوردا ايشلىمەسىن كى گۈرەن خەن يعنى نە منه! بو بازارين روحونو بىللەمىشىدن، شرقىن روحونو يازا بىللەمىسى دېبىلدى، بىر سفر بوتون مدرسه اوشاقلارىنى يېشورى نى گۈرمك اوچون استاندار يە آپاردىلار. لەمانين آخرلارىندە و "فردوسى"دا اوخوياندا بازارا فقط آلىش و ئىريش اوچون گەندىردىن چونكى آرتىق آتا بازاردا ايشله مىرىدى.

قاباقكى ايللارده چوخوردان ائشىگە گەلدىگىنده گەجىل دن گەچىپ اوستە يېتىشىنده "دىكباشى" ينا چاتاردىن سونرا صفى بازارينا كىرىپ و يا آشاغى گەندىب سعدى مدرسەسىنин قابا غىندان گەچرىدىن يا دا "پوستخانا" كوچسىنە گەندىردىن كى بىر طرفى ده "تىمسار مەرداد" ين ائۋى اولان كوچىيە يېتىشەردى. اگر داها قاباغا گەندىب ساغ طرفە دۈن سىئىدىن "ناچىرەلەر" چىخاردىن و دوز گەنتىسىئىدىن "پاساز" ايدى و سونرا "پەلەوى" خىوانى - ٢٥ - ٤ ١٣٢ ده آسفالت اولدوغو اوچون آسفالتىن توركوسو "قېرقوم" ادى اوستوندە قالدى. كىنه اگر "سعدى" مدرسەسىنин يانىندان گەچىسىئىدىن "تىرىپەت" ده ايدىن اگر دوز گەنتىسىئىدىن كىنه "پەلەوى" يە گەندىردىن كى سۇل طرفە "شەھىدارى میدانى" يا "ساعات قاباگى" ايدى كى سەن اوشاقلىقدا و جوانلىقدا اور ايا اعدام لارى تاماشا يە گەندىردىن. شاه دا تىرىزە كەننە "شەھىدارى میدان" نىنин ايوانىندان او زونو تاماشا يە قۇپىاردى. اگر ساعات قابا غىندان گەننسىئىدىن پادگاندا و اگر شرقە گەننسىئىدىن تىرىزىن باشقا بىر بؤيوك مدرسەسىنە "منصور" ادا بىتتىشەردىن كى فرج صبا و سادى او رادا او خوموشۇلار آمما اگر ساعات قابا غىندان قۆزئى يە سارى گەننسىئىدىن همان استاندارى يە و ساغدا ايسە دانشىسا ايدى و سونرا "شىشكىلان" و "حىدر تىككەسى" بورادا ايدى، كى حىدر عمۇوا غلو اوتوروب اورادا قلىيان چىرىمىش. تىرىپەتىن اوللىرىندن بازارا گەننسىئىدىن شىشەگەرخانا بازارىندا ايدىن كى تىرىزىن كتابچى لارينىن هامىسى ايلكىن اورادا يە. "سروش" سەنин و قارداشىنinin بوتون كتابلارينى همان بادامچى نىن او غلونون تاپشىر ما سىلە مفتە و ئەرەرىدى. بعضًا كتابچىلاردا او زون صورات و قالىن قاش لار آلتىندا بىر جوت بؤيوك و جذاب گۆز گۈرمەدون، "شەھىيار" بورادا يا دا گلستان بااغى گۈلونون باشىندا گۈرمەدون. او زو، گۈلون اطرا فىنداكى شەمانى لارلا گۈلەدە يانسى ياردى. گۈل، او زمك، شاعيرلىك و انتشار اوچون جان و ئەرەرىدى و سەن گۈلون او بىر طرفىنده اوتوروب گۆز آلتىندا گۈلەدە ترسە يانسى يان او زو معكوس شەمانى لار آراسىندا گۈز لەمەدىن. و بلکەدە دېئەرىدىن كى منيم نوبەتيم هاچاج چاتا جاق! شىشەگەرخانا بازارىندا شەھىبار او توراراق ال و ئەرەرىدى و سەن امير بازارينا گەندىردىن يا دا او چىركىن شىرلەرلە شهر بانىيە طرف و يا اور ايا يېتىشەمەمىشىن سۇلۇچۇنوب زىرگە بازار و يا باشماخچى بازارا گەندىردىن كى آخىرى "دەلە زەن" دە امير بازارينا چاتاردى. بورادا هامى طعنە ووراردى و بېرىدىن بىر آرودانلىنى فالخىزىب فەرىستىن استفادە اىندىن بىر كىشى نىن باشىنا محكم گوپىسىرىدى و آرىدىندا هاي - كۆي قۇپىاردى يا دا الده شئى ساتان يېرلى بىرى، خارجەلى آرۋاد - كىشى يە سەرچەنلى بۇ يە قىتارى يېرىنىه باسماغا اللەشىدىگى زامان، قۇلاق و ئەرەرىدىن كى دىيلارىنى باشا دوشەن، بېرىدىن اتالاردىن كى تىرىجەمەندىرىسن. بېرىزيم او شاقلىغىمېزدا شەھىرىن دۈرددە بىرى بازار ايدى. صنایع لىشمە بازار آلىش و ئىريشىنى شەھىخىوان لارىنinin مرکزلىرىنە داشىدى، سەيمالار و ماغازالارلا بىرىلىكde. داشىگاها گەندىگىنە "شەھىز آغزىندا" دوراردىق، گۆز تاماشادان دۇيمازدى. منيم نسليم بونو ياخشى بىلىر. بؤيوك خىوانلار و گەننىش ميدانلار سونرالارىندا. دوغورودان بىر تىرىزلى لازىمدى كى مين اينجي دفعە شىشكىلان، سېرخاب، دومچى، ويچىيە، راستاكوچە، مىيارمىيار، منجم، امامىيە، طوبائىيە، گلستان بااغى، شامقازان، ارك قالاسىندا دانىشى؟ كىرسى بو مرکىزلى و محلەرلە دامالاردا سۈز آچىپ و اونلاردا عكس چاپ ائلمىب و سونرا رضاخان و محمد رضا شاه دۈورانىن عكس لرى گلىر و سونرا انقلاب و انقلابدان سونرا كى عكس لر. تىرىزىن هر محلەسى بىر تارىخىدىر، آمما تارىخ اوخويانىن، تىرىزلى لەرن بىر غەرەب تصورو وار. اليندە توفنگ، يادا فيشنگ قاطارلارى چىكىنەدە حەبابىل و يادار آغاچى باشىندا تك باشىنا يادا توپلوجا. "تارىخ ھەجە سالە" يادىزا گلىر؟ بونو دئىيم كى تارىخ سونرادان يە. راستاكوچە گەننسىئىدىك، بونون اوچوندو كۆتۈمەن اميدى، قرارايدى ائۋ اهللىنى حاجى غلاملىنىن ائۋىندا يېرلەشىدىرسىن. بورادا ايلك دفعە تىرىزىن تجاري بورۇوازى اعيانىندا خەنە جىاتىنا گۆز آتدىم. ايچ بۇ يە اوج ائۋ. آدام دئمۇقراتلارىن قورخوسوندان قاچمىشىدى و آتام بوتون بونلارىن گۆز تەچىسى او لموشدو. بۇ يە قارداشىملا نە كەفلەر چىكى او ايچ اوج حېيت دە. بىرىسى تۇوققۇ، خورۇز، قۇزۇ و چېش و طۇپىلە اوچون، او بىرىسى بؤيوك حۇرۇوضۇ، تولومبا سوپىو و مىنلىرچە كېنگى، كىسەلەر دە او زۇم سالخىم لارى و آرىيالار و جورە بەجورە قوشلار، آدام ائله حس ائدىرى كى اگر ملائىكەلر بىر ائۋە گل - گەنەتسەلەرىدى انسانىن يېر او زونە سورگون اندىلەمىشىدن قاباق ياشادىغى يېر ائله بوراسى او لاردى. اوچون جوسو آغاچلار و داربىستلەر دە دۇلۇ، آمما او تور ما يېرى و گەنجەلر شېچەرە، و ساۋادلى قونشۇنون ائۋىندا رىستىنامە،

اسکندرنامه و مختارنامه قولاق آسماقلار کى ساودىسىز آتالارا و اوْغوللارا اوْخوردولار. گوندوزلرى تىرىز اعيان لارينىن كوجىسىندين لذت آپارماق و چوخو ايشلەمك اوچون عائىلەنин گل - گندى اوْلان تاجىلرلىن ائولرىنى كۆرمك. بىردىن حاج غلاملىنىن قابىتماسى همان و بىزيم ميردە شىرخانا چوخورونا دۇنمەكىمىز همان. تاكى، آزادان ايشلەر راست گىدە و آتا بىر آز پۇل يېغىب ائلە همان راستاكوچەنин "سنجان" كويوندا محرق بىر ائو آلاناچاق. بو نظردىن آتايلا بورج حسى ايلە، تازا هدایت "اوچويان ۱۶ ياشىندا گەنج راستاكوچە بازاريندان شاهدانى آلىپ جىبىنە توڭر و جىبىنەن چىخارىپ آغزىنا آتاردى، گون اوْرتادان سونرا حاج صمد مغازاسىنин يانىندان گۈزەل بىر آروادى شىك گىئىن سرگىردىلا بىرلىكە فايتوندا تاماشا ائمدردى. اوْ بىلمىرىدى كى بىر زامان اوْ ايكى سىنinen آراسىندا اوْتۇران بالاجا - مالاجا قىزىدان اوچ اوغلو او لاچاق. ايندىلر راستاكوچەنەن و حتى شىستەرلى آقا ميرزا كاظم مسجدىنى بىلە بىخىشىلار تا خياوانى گەنئىشلىت سىنلار. سون زامان لاردا ھاواقت اوْرادان گۈچس باشىمەن يارىسى منىن له اوْلوبدور. "ايكى قالا" ائولردى دونيانيں دۇورە سى، بعضًا ائلە فرشارلىرىن اوستونە آياق قويموشام كى سايىسىز خالا و دائى لاريم ايلەمكلىرىنى سالمىشىلار. "ايكى قالا" راستاكوچە و ميردە شىرخانا چوخورو آراسىندا، گۈئىدەن "چوخورلار" و "كەجيلى" ايلە هەمرز، قوزئىندا يىسە "قورو چايا" ياخىن. فرش توخويانلارين، تار چالانلارين، ارتحالى ناقلىق و نمايشلىرىن مركزى. ايلك آنادان اولمالارين، ايلك بايراملارين، ايلك اولولملىرىن، ايلك انتظارلى گۈزلىرىن، هاراي تېعنىلر، پىچاق لامالارين و افسانەلرلىن مركزى. ۶۶ دا "رازهای سرزمىن من" اين چاپىندا سونرا بىرىسى آنامىن حضوروندا دىئى كى؛ "ايكى قالا" داكى "تايپ محمد" يىن اون سگىگىز اوشاغى "ماركز" يىن "صد سال تىنهائى" رمانىندا ئىنلىكىدىر. من اونون جملەسىنى آناما ترجمە ئەلەدىم. آنام جواب و تىرىدى: "سن بىخود اون سگىگىز يازمىسان اىكىرىمى دۇورىد دانا ايدىلر. اتهاام ووران بىلمىرىدىكى "رئالىسم جادوئى" دېبىلەن بىر شئى دن قاباق اوچونجو دنيا مدنىيەتىنин كوللوكو آرخاسىندا، علمدىن قاباق دۇوراندا، گەجلەدە، گلستان باغىندا، ايكى قالا و ميردەشىرخانا چوخوروندا زىنەتكەنلىق دوغرودان جادو كىمى ايدى. مىڭلەپ بىز صاحب الامر بىقۇسىنە بونون اىچىن گەنئىزدىك كى گۇراخ او رادا نەلر او لوب، و يا تارىخىلدە يازىلدىغى كىمى اميركىبىر زامانىندا بىر اينك قصاپىن ئىندىن قاچىپ بقۇمە پناه آپارىپ و آردىندا دا قىساب اولوب و اينەگى شهر اھالىسى تقدىس ئەلەملىرىلە.

بۇخ، من بىر خارجەلى سياح دېبىلەم كى بونلارىن منه اهمىتى اولسىن. بقۇمەن اطرفىنداكى حجرەلرده مىڭلا "قرمىسىد" يىن يانىندا گەنئىكەلەر - تىخىل اونون آلتىنى اوستونە گەنئىرېب، دوغرودان دا خضرىنى، فروپىد، يونگ، دوكتور، بىيطار، و روح حكىمىي ايلە بىدىعى بىر بىرىنە فارىشىمىدىر. و فرشىن او خاج * نقشى، و يا بئش، بىئدى، دوقۇز و يا اون بىر متن بالىغىن اورتاسىندا "ماندالا" * و يېرلى بىش، بىئدى، دوقۇز، و يا اون بىر ھەجەللى شعرىن آراسىندا بىر رابطە وارايدى كى اوپۇا بو طرفىن "سوژە" حاكىمىتى و او بىرى طرفىن "اوېزە" سى وارىد دېبىلەدى. نفت صادر ائلەمك ايلە تىرىز فرشى صادر ائلە مك آراسىندا اساسلى بىر فرق واردىر. ايكىنچىسى انسانىن روح نقشه سىنinen صدورودور. بىلە بىر عالمە، دۇnya "دكارت" يىن اوپۇزە سوژە سىنە تقسيم او لمابىدىر. التمىش ياشىنداكى خالانىن بارماقلارى بونا شاهىدىر. او شاقلىقىدا آتام، دايىلار و بۇيۈك قارداشىملا جمعە مسجەد گەنتمەك عربى و يا خط تەرىنەن اوجون دېبىلەدى. نوجوان خوش نوبىس اولماق ايسە ميردى. خوش نوبىسلەق سونرا كى ذهنى و سوبۇزكىتىوين افادە سى دىر، بلکە "على" نىن اوْ اوزۇن و گۈزەل "ى" سى، "ياعلى" مسجىدىنە و يا "گۈئى مسجد" دەكى اوْ فيروزە رنگلى حرف لرىن ائلە بىر طراوتى وارايدى كى گۈزەل انطباق اىچندهمايدى. بىش متن بالىق اورتاسىنداكى لوح كىمەن. ائلە همان جمعە مسجىدىن آرخاسىندا ايدى كى "رازهای سرزمىن من" دە كى حسین ميرزانى بوراخىدىم باشىنى ئۆزۈنەن بىر آز ياشلى اوْلان اوْ كىشىنىن چىگىنەنە قۇسىن. او آندا اونلارى گېزلىن بىر بوجاغدان تاماشا اندەن آرۋادىن اونلار آراسىندا بىر فاصلە بۇخايدى. اولگۇيو فاصلە سىز اوزۇنلە ئەشىماق يىنى جادو، شەھرىن انقلابى حرکت لرى دە همان اوْ فاصلەسىز دە اتفاق دوشىرى، تېرىز اولكەنەن ان انقلابى شەھرى دىر. تېقىلىلى فاصلە داها سونرالارىن دىر. اىستەبىرمى كى سىزلىرى شەھرىن ان بۇيۈك مۆھرى ايلە باشقا بىر شكىل دە تائىشىدىر. ايلك اوْلاراق گۈركە اوْ اولگۇيو اۆزۈنە مخصوص "يادىر غاما" پرسەسىنەن گەنچىرم. هر يېرلە "ارك" يىن عكسىنى گۈرۈپسۈز. آتام ايلك عشقىندا دېبىرىدى: "آلودە ايدىم، يواش - يواش بو كوچەن اوْ كوچەبە گەندرىدىك. هر شئى يواش - يواش ايدى، گۈزلىر ايدى و ياشىل، آلودە ايدىم. گەنچە گوندوز اگر اۆز و بۇخ ايدى آمما فكىرى وارايدى. آمما دؤرد آى سونرا بىرىلى يىمى توتوب فايتونا مىنيدىردى، دومچىن "ملى باغا" گەنئىدەك. سونرا پرەمنى گۈزۈمۈن قاباغىندان چىكى. او بىرى مىزىدە اوتۇرۇپ بىر قازاق لە عاراق اىچىرىدى. "بو فاجعەنى اشىتىدىكەن سونرا - آنامىن آناملا اولەنمەسىنەن بىر ايل قاباق باش وئرمىشدى - سانكى او بۇيۈك ارکى باشىما چالىلار. اوْنون ايلك عىشىدە كى شىكىتى، من اون آلتى ياشىندا اولۇغۇمدا دانىشا بىلىرىدى، من ارک ايلە تائىشىدىم. بىر گون، گون اوْرتادان سونرا ارکە گەنئىدەم. صاف، تمىز و اوجا ايدى. نئجە او لاردى بورادا بىر خيانات اوز وئرسىن؟ سونرا تئاترا گەنئىدەم. تئاتر دان چىخىپ بىرىسىنەن سۇرۇشىدۇم ارکىن باشىنا نئجە چىخا بىلەرم، نە جور

چیخیدیغیمی بیلمه‌دن چیخدیم. بوتون شهر آیاغیمین آلتیندا ایدی. داغ آلا سینه‌سینده‌کی گون ایشیغی ایله، واو یوخاریدا "عون ابن علی" مسجدی کی خالق اونا "عئینالی" یا "اینالی" دئیر. اوژومده بیر غریب "تولاز لانیشلیق" حس ائله‌دیم. ایللر سونرا بیلمیرم نییه "آواز کشتگان" دا گۆزمل و دلی "ماهنی" نی ارکین باشیدان آشاغی آتدم. سونرا الار "شهر های نامرئی" کتابینی اوخدوغوم زامان - دنیا و غیردنس شهرلرینین باره سینده اولان ان گۆزل و رؤیالی بیر کتابدیر و ایکی بؤیوک رؤیاچی بیری "مارکوپولو" و اوپیری "قوبیلای قآن" دیلیندن یازیلیدیر - آغلاماگیم توتنو، چونکو یازانی نین "ایتالوکالوینو" ن روحونو ارک علیشاپین آلتیندا قویلامیشلار. منیم نظریمه او فقط قازان خانین وزیری و قوبیلای قافانین تائیشی "تاج‌الدین علیشاه"ین ارکی نی گۇردوكدن سونرا، و شاید آشاغی دا نقل ائده جه گیم بو خبری اشیدماقلاء پئر آلتی شهرلرینین رؤیاسینی او ایکی افسانه‌لی رؤیاچی نین اوizon مشافهه سینده یازمیشdir: ارکین آلتیندا اوچ اوزون نقاب قازامیشلار، بیریسى شرقه سارى گندەر کی "باغمئش" دیر و شهرین قدیم باغ و عمارت لریندەندير، او بیری "شام قازان" آگندەرکی بیخیلیپ داغیلمیش بیر فالادیر، و قازان خان اوۇن دوزلتمیش و ایندی فقط محله‌سینین آدى قالیدیر، اوچونجوسو بازارین اورتاسیدان و يېرىن آلتیندان گئچر، حتی بازارین یوخاریسى "میدان چایي" يېندا بئله اوژه چیخماز، دوام ائدب "آجى چای" يېن آلتیندان بئله گئچر و بوگون بیر پادگان اولان بیر پئرده اشیگە چیخار. شهرین آلتیندا بیر شهر بو نقاب ایله جانلارنى کى اگر بیر دشمن اشیکدن هوچوما گئچە قوشون پئر آلتیندان گئچە رك اوچ طرفن چیخیب خافا خافادان وورسون. پئر آلتی شهری اولمايان هئچ بیر پئر شهر اولمايیدir. تهران دا بیر باشقان نومونه دیر. تبریز لە ایلگىلى بلکە بو بیر افسانه‌دن باشقان بیر شئى دئیبل و بلکە ده اوْ قدر زىزلە دن قورتولوب، قدیم زامان لاردان، هارون الرشیدین خاتونو اولان زوپىدە زامانیندان، - دئیرلرکی شهرین بیر نئچە محتمل دوزلەنلریندن بیرى ايمىش- ۱۳۱۳ - جك يعني منیم آنادان اوۇلۇغۇمان بیر ایل قاباق شهرین تېتىرەتتىمىش و اوۇنا بتەر اوللۇرۇچو بير خسارت يېتىرمىشdir. آمما بو افسانه بیر طرفدن ده خالقين مىشترک ناخوداگاه ضميرىنى ده گوستەریر، اوز ھياتىنى قۇروماق ایچون حتى اوز شهرلرینین درينلىك لرينى ده، اوز مىشترک ناخوداگاه ضميرلىرى كىمي شكىللەندىرىمىش لر. و او بير طرفن ائله بىل كى يېرىن آلتیندان اۇزلىرىنى قۇرمۇق ایچون بير دفاعىيە قورخاناسى چاغىريلار تاكى اوز روح و جان ساغلىق لارينى نىضمىن ائلەسىنلر. بئله دىر "داورىز" - "ئاورىز" - "تۈرۈز" - "ئورىز" - "نورىز" - "دورۇز" و "تەرىز" و بير پئرده اوخودوم كى تبرىزىن لاتىن و يوانچاسى "Taurus" و عرب جاسى "ثور" دور) "گاو نر، بقر، گاو فلك - گاو گردون. يكى از صور دوازدە گانھى منطقە البروج ميان حمل و جوزا و آن چون نىم گاۋى تخىل شدە كە روی سوی مشرق و پىشت به مغرب دارد و يكىصد ستارە بر آن رصد كىرده‌اند و ثريا و عين اثور در اين صورت باشد و بودن آقتاب در اين برج باردى بېھشت (نيسان سريانى باشد."^۲)

تقريباً ۶۶۱- اينجي ايل تبريزين ان بؤيوک فرهنگي شخصيتىينين اولوم گوندور. يېئتىي يوز ايل قاباق غۇوغماونون عليهينه عصيان ائتدى، چونکو اوْ روم، بلخ و قونىيە مولاناسى نين روحونو اوز آدینا مصادره انتمىش ايدى. بىز هر زامان بئله ظن اتىمىشدىككى بير شەرين اهالى سينه اهانت ائتمك فرنگستان دان گلن سوقات، مليت چىلىق، عرق و قوم ايله رابطلى بير عصبيتدىر و يېنى چاخ لاردان دۇغان بير عرقچى لىقدىر. آمما گۇرۇنن اوْ جور دئىبل. بیلمیرم شمس و مولوى چاغىنداكى جاھل و خېرسىزلى مولۇنىن دئىدىكى "انوار حق" اولان شمسە نە ائله مىشلار كى اوْ اوز مقالەریندە بولىرىنى دە درتەن قىشقىرير: "اوْ اوز ائششکلىگىن دئىش دىركى تبرىزلى لە ائششك دىر. اوْ نە گۇرۇبدور؟ گۇرمەمېش دن، خىرى اولمايىش دان نىچە بو سۈزو دئىير؟ اوْردا (تبرىزدە) ائله آداملار واردىر كى من اونلارين لاب ازى اولانى يام، كى دنiz منى اشىگە آتىبىدىر، نىچە كى چۈرچۈپ دنiz دن بير بوجاغا آتىلار. من بئلەيم گۇر اونلار نىجمەدەر!"

.....

۱- بالاجا دىگىشىدىرمه لرلە بو قلم دن اولان "راز‌های سرزمین من" کتابىندان آلىنىمىشdir (تهران، مغان نشرى، ۱۳۶۱نجى ايل)، ص ۱۲۶۴.

۲- دەخدا لغت نامه سى، بئش نجى جىلد، ص. ۴۰۶-۳- تبرىزلى شمس الدین محمد، تبرىزلى شمس بن مقالەرى، تصحیح و تعليق موحد محمد على (خوارزمى تهران، ۱۳۶۹ نجى ايل)، ايكىنجى دفتر ص، ۴۳).